

Országos Mezőgazdasági Minősítő Intézet

A magyar kacsá tenyésztési programja

2004

Bevezetés

Kacsafajtáink eredete, háziasítása és elterjedése

Házikacsánk őse az északi féltekén általánosan elterjedt *tőkés réce* (*Anas platyrhynchos*), melyet hazánkban tőkés kacsának, zöldfejű-, dunai-, öreg- és törzsök récének is neveztek. A tőkés réce a vadon élő kacsafajok közül a legnagyobb testű. A gácsér fényes, feketés-zöld fejét a nyak közepén fehér gyűrű választja el az alsó nyaktól és a begytől. Háta barnás hamuszürke. A szárny evezőtollai kék vagy zöld színűek fehér szegéllyel. A felső faroktollak zöldes-feketék. A tojó színe rozsdás, sárgásbarna, „vadas” jellegű. Vándormadárnak tekinthető, bár a mérsékelt égöv védettebb völgyeiből télen sem húzódik délre. Májusban költi ki 8–14 fűzőld tojását. Pipéi gyorsan nőnek, 6–7 hetes korukban már repülnek.

A kacsá háziasítása nagy valószínűséggel a rómaiaknál, esetleg még korábban, a görögöknél és a kínaiaknál történt. A földközi-tengeri népek korai írásaiból nem derül ki, hogy ismerték volna a kacsát, a rómaiak azonban már tenyésztették.

A magyar kacsá

A magyar parlagi kacsát a Kárpát-medencében kialakult, őshonos magyar fajtának tekintjük. Kis teste és származásának hiányos, megbízhatatlan adatai miatt korábban „közönséges kacsának” vagy „parasztkacsának” is neveztek. Annyi bizonyos, hogy a magyar kacsát évszázadok óta tenyésztik hazánkban és különösen a mocsaras, vizes vidékek egyik legfontosabb baromfiféléje volt.

Mint minden országban, hazánkban is kialakultak a helyi parlagi változatok, szintípusok. Legelterjedtebb a fehér és a tarka vagy vadas színű változat volt, ritkábban barna, fekete és sűrke színben is előfordult. Korábbi leírások szerint a magyar kacsának igen sok jó tulajdonsága van. Különösen nevezetesek azon jó tulajdonságai, melyek tenyésztését olcsóvá teszik. Ilyenek igénytelensége, fürgesége, takarmánykeresési ösztöne, edzettsége és szaporasága. Ezt a sok jó tulajdonságot még tetőzi kitűnő ízű húsa és finom tolla.”

A 20. század elején elfogadott tenyésztési szemlélet szerint a magyar kacsá fehér színű változatának tartását és pekingi kacsával történő nemesítését javasolták, A tarka (vadas színű) magyar kacsát kevésbé próbálták külföldi fajtákkal nemesíteni, ezért feltételezzük, hogy ez a változat őrizte meg leginkább az eredeti, őshonos jellegét mind a mai napig.

Bár a parlagi magyar kacsá létszáma az elmúlt évtizedekben erősen lecsökkent, egyedei, kisebb állományai az alföldi tanyákon és Erdélyben még megtalálhatók. Mivel a korábbi génmegőrzési programokban a magyar kacsá nem szerepelt, génbanki állományainak kialakítása – elsősorban tarka és fehér színváltozatokban – a fajta megmentése érdekében elengedhetetlenné vált.

A magyar kacsá génbanki állományának kialakítását *Fehér Sándor* tápiógyörgyei tenyésztő kezdte, különböző színváltozatú, elsősorban tarka, Erdélyből behozott egyedekből. Erre az állományra alapozva jött létre a KÁTKI magyar kacsá génbankja 1998-ban. A kutatóintézet a fajtát jelenleg két színváltozatban (fehér és tarka vagy vadas) tartja fenn. A tenyésztés irányítói *Barta Ildikó* és *Szalay István*. Egy másik, némileg nagyobb testű tarka magyar kacsáállományt Kiss László hozott létre Szarvason (Szarvasi Kacsafarm Kft.) alföldi tanyákról összegyűjtött állatokból.

A magyar kacsá általános jellemzése

A kacsák koponyája lapos, fejük hosszú. Törzsük hossz tengelye egyes fajtáknál (így a magyar kacsánál is) vízszintes, másoknál függőleges. Testük arányos, oldalról téglalap alakú. A háziasítás során színre és testnagyságra egyaránt igen sokféle, egymástól jelentősen eltérő kacsafajta alakult ki. A hímek tollszíne a színes fajtáknál mindenkor díszesebb.

A magyar kacsá parlagi fajtának tekinthető, eredeti hazai kacsafajta. Leggyakrabban fehér, ritkábban tarka és barna színben ismeretes. Testsúlya alapján a kisebb testű kacsafajtákhoz tartozik. Végtagjai rövidek, csőre színe a fehér változatnál sárgásvörös, a tarka változatnál szürkés-zöld, sárga pigment nélküli.

A magyar kacsza kitűnően hizlalható és tömhető, húsa rendkívül ízletes, lédús és finom rostú. Nagy ellenálló képességű és jó élelemkereső fajta. Egyedei még kisebb létszámban föllelhetők Erdélyben és az alföldi tanyavilágban. A gödöllői génbankban fehér és tarka (vadas színű) változatát tartjuk fenn.

I. Ellátási terület, a fajták ismertetése

Ellátási terület:

A Magyar Köztársaság területén működő, tulajdonformától független, az állattenyésztésről szóló 1993. évi CXIV. törvény és a 37/1994.(VI.28.) FM rendeletében felsorolt fajták génmegőrző tenyésztői, amelyek tagjai az „őshonos” fajok és fajták államilag elismert tenyésztő szervezetének.

A fajta ismertetése:

Testsúly: Gácsér: 2,50-3,20 kg

Tojó: 2,30-3,00 kg

Fej: a gácséré nagy, széles, kerek, a tojóé kissé finomabb.

Csőr: rövid, széles, a vadas színű változat gácsérjánál a sárga pigmenttől mentes, zöldes árnyalatú csőr kívánatos.

Szem: fényes, nagy, mélyen ülő, a vadas változaté sötét grafit, a fehéré kék színű.

Arc: tollas.

Nyak: középhosszú.

Törzs: széles, középhosszú, mély, zömök, téglalap alakú.

Mell: erősen izmolt, nagy.

Hát: hosszú, széles.

Szárny: rövid.

Farok: kiterjesztett, felhajló.

Comb: rövid, izmos.

Lábszár: rövid, egyenes.

A láb mindkét színváltozatnál sárga.

Tollazat: dús, a fehér változaté mindenhol fehér, a tarka (vadas színű) tojóknál a kék szárnytükör kivételével a tollak rajzos barnás színűek, gyenge világos szemsávval.

Az ivarérett vadas színű gácsérok feje és a nyak felső része fémes kékeszöld, a nyak alsó része és a begytájék vörösesbarna a kettő között keskeny fehér nyakgyűrűvel, a váll szürke, a többi testtáj barnás. A fejen található búb (különösen a fehér változatnál) nem hiba.

Diszkvalifikáló hibák

Fehér változat: színes tollak, zöldes árnyalatú csőr.

Vadas színű változat: fehér szín a gácsér nyakgyűrűje kivételével;

tojó: vastag, vagy fehér szemsáv;

gácsér: a fej feketés, vagy szürkés árnyalata, túl vastag, vagy túl vékony, nem záródó, vagy hiányzó nyakgyűrű.

II. Tenyészcél

A fajták fenntartása a genetikai és fenotípusos megjelenésük változatlan megőrzésével. A változatlan fenntartás követelménye az eredeti külső és belső tulajdonságok megtartása a legkisebb genveszteséggel, a beltenyésztés lehetséges elkerülésével.

III. A tenyésztés módszere

A génmegőrzésben résztvevő állományok a törzskönyvi besorolás I. osztályához (elit) tartoznak. A II. osztályhoz tartozó törzsállományok ill. egyedek - melyek kizárólag az elit

állományoktól származnak, illetve szükség esetén az elit második tojóciklusban termeltetett állományai - képezik az ún. tartalékállományt, létszámának meghatározásakor az a szempont érvényesül, hogy az elit létszám bármikor pótolható legyen ugyanolyan egyedszámban, genetikai összetételben (vonalak, családok). A génmegőrzés elfogadott szabályai szerint a fajtánkénti 1000 nőivar még nem jelenti a fajta veszélyeztetettségének elmúlását, ezért, hogy a legfontosabb szempont - a biztonság - érvényesülhessen, a szakma szabályai betartassanak, a szükséges létszám ennek a duplája, tehát 2000 nőivar és a hozzá tartozó hímivar megőrzése és fenntartása a hosszú távú feladat.

Az elit fokozat minimális követelményrendszere:

A génveszteség megelőzése érdekében arra kell törekedni, hogy:

Az elitállományok esetében az előírt 1/4 minimális ivararány mellett min. 10 családot be lehessen állítani (egygácséros törzsek esetén min. 10 gácsér és 40 tojó). Minden következő tenyészedényben a hímivarú szaporulat forogjon, így az első család hímivarú szaporulata legkorábban a 11. évben kerül vissza a kiinduló tojókra, ezzel a beltenyésztés biztonsággal elkerülhetővé válik. Ha a feltételeket megteremtették, akkor a továbbiakban betartandók:

- egygácséros törzsek beállítása úgy, hogy az ivararány a termelési ciklus végére ne táguljon az 1:4 fölé,
- új törzscsaládok kialakítása úgy, hogy a gácsérok ugyanazon kódból származzanak, a tojók csoportosításánál ugyanazon törzs, de más kódból való származás megengedett,

A nyilvántartás térjen ki:

- családok tojástermelése
- egyedi, tojáshéj-szín és feljegyzés,
- tojásméret, tojáshéj-szín és feljegyzés,
- termékenység,
- keltethetőség

Családonként tartalék hímivarú állatokról gondoskodni kell az esetleges pótlások érdekében. Megfelelően megbízható adatok esetén az új elit generációba maximum 15%-ban átkerülhetnek az előző generáció igazoltan legsikeresebb egyedei.

Az elitállomány ismert származású, fajtatiszta egyedek összessége, melyek amellet, hogy az elit tartalékai, kielégíthetnek kereskedelmi célokat is.

Indokolt esetben a 2. és 3. évre megtartott elitállományok elitként vagy elit-tartalékként új származási igazolással továbbtenyészthetők.

IV. A teljesítményvizsgálat

Az „őshonos” baromfifélék teljesítményvizsgálata a változatlan formában történő fennmaradást, a génveszteség megelőzését célozza, ami sok esetben a valamilyen tulajdonságban pozitív irányban kiugró egyedek kiszűrését is jelentheti.

Külön, fajtafenntartást érintő központi teljesítményvizsgálat nincs, ez gyakorlatilag minden beórlást megelőzően megtörténik a következő szempontok alapján:

- küllemi bírálat,
- testsúlymérés,
- szülői tulajdonságok alapján (a III. pontban felsoroltak szerint)

Mindezek, a fajtaleírásban foglaltakkal összhangban, jelentik az illető fajta eredményeit.

V. A szaporítás szabályai

A génmegőrzés alapja az elit fokozatú egyedek, a III. pontban meghatározottak szerint beállított állományai. Utánpótlásra csak ezen állományoktól származó tenyésztojás keltethető. Az ismert származás alapvető kritérium.

A tenyésztőgyűjtés csak akkor kezdődhet, ha a tojások mérete és súlya eléri a fajtákra jellemzőket.

A tenyésztőgyűjtésre a beolazást követő két héten túli időpontok és a termelési szint 30%-on felüli értéke az irányadó.

A keltetés csak az OMMI által engedélyezett és ellenőrzött keltetőkhöz történhet.

A tenyésztés kezelése, a naposállat nevelés a fajra, fajtára vonatkozó állategészségügyi követelmények betartása mellett (Állategészségügyi Szabályzat), meghatározott technológia alkalmazásával történhet.

VI. Küllemi bírálat

A küllemi bírálatnál (ivar szerint) a fajtaleírásokban foglaltak az irányadók.

A bírálat elvégzésének időpontja: a beolazást megelőző időszak.

Küllemi bírálatot végezni vedlési időszakban vagy termelés közben nem ajánlott.

VII. Törzskönyvi vagy tenyésztési főkönyvi szabályzat

Az őshonos és régen honosult baromfifajták fajtafenntartója - FVM kijelölés alapján - az OMMI. Ezeknek a fajtáknak a törzskönyvét vagy tenyésztési főkönyvét az elismert tenyésztő szervezet – kijelölés esetén a Magyar Kisállatnemesítők Génmegőrző Egyesülete - vezeti, a 30/1994. (VI.28.) FM rendelet 3. számú mellékletében leírtaknak megfelelően.

Ezek szerint a törzskönyv tagolódása:

- I. osztály: elit (pedigré) fokozat, amelynek állományai csakis az előző elit állomány utódai és egyedei lehetnek, Ezek az állományok képezik a fenntartás alapját.
- II. osztály: törzsállományok (elit-tartalék, másodéves elit, ősnagyszülő, nagyszülő), amelyek mindig az I. osztályba tartozó állományoktól származnak, a fenntartás tartalék-állományai,
- III. osztály: szaporító állományok (szülőpár), melyek nem tartoznak a fajtafenntartás miatt állami költség-hozzájárulásban részesülő állományok közé

Az egyes osztályokba tartozó állományokról a törzskönyv az alábbi adatokat tartalmazza:

- a tenyésztő neve
- a fajta neve
- a tenyésztő telep azonosítója
- a törzskönyvi osztály azonosítója
- az állomány azonosítója
- az állomány termelési időszaka
- az állomány összesített gazdasági értékmérői (tojástermelés, életképesség, keltethetőség, stb.)
- a beolazott tenyészállat egyedszáma
- a szaporítóanyag (tenyésztés) mennyisége
- a kiadott származási igazolások nyilvántartása
- az alkalmazott állategészségügyi kezelések

A törzskönyvek vezetéséért és az adatok nyilvántartásáért a tenyésztésvezető a felelős.

VIII. Nyilvántartás és igazolások rendje

A nyilvántartásokban - melyeket az elismert tenyésztő szervezetnek kell végezni - a 30/1994. (VI.28.) FM rendeletben foglaltak az irányadók. Az erre vonatkozó előírások teljesítésének módját tartalmazzák a VII. és X. pontban foglaltak.

IX. Az állatok jelölésének módja

Olyan jelölést kell alkalmazni, ami tartós és egyedi. Ennek a legelterjedtebb formája a szárnyjelző. Ennek többféle típusa létezik, ezen belül is megkülönböztethetünk a napos állatok jelölésére és a felnőtt állatok jelölésére alkalmas szárnyjelzőket.

Elfogadott jelölési mód még a lábgyűrű, bár ezt ritkán használják.

Tartós jelölési mód – ami kiegészítésként és indokolt esetben használható – az úszóhártya-bevágás is. A jelölés a tenyészfokokozatok megkülönböztetőségét, valamint az egyedi azonosíthatóságot lehetővé kell, hogy tegye. Kötelezőség a megléte, nem a módja. Az „elit” állományoktól gyűjtött tojásoknál a tojásjelölést úgy kell végezni, hogy az mindenképpen azonosítható legyen a termelő állattal. Módja nem meghatározott, de az azonosíthatóság elvárás.

X. A származásellenőrzés módja és dokumentálásának rendje

A származásellenőrzés alapvető feltétele a IX. pontban tárgyalt egyedi megjelölés. A fajtatisztán fenntartott őshonos állományok származási igazolását az elismert tenyésztő szervezet adja ki. Ennek tartalmaznia kell az állomány eredetét, jelölését, felhasználási módozatát (tenyészfokokozat) és az elvégzett állategészségügyi kezeléseket. A származási igazolás kiállítását a 30/1994.(VI.28.) FM rendelet 3. sz. mellékletének II. pontja szerint kell elvégezni. Az igazolásokat három példányban kell kiállítani azonos sorszámmal. A három példányból az első az átvevőt, a második az OMMI-t, a harmadik a kiállítót illeti.

A fajtafenntartás keretei között a tenyésztő szervezet köteles minden termelésre vonatkozó adatot, valamint a reprodukciós eredményeket a felülvizsgálat során a fajtafenntartó rendelkezésére bocsátani.

Minden egyéb kérdésben a tárgyévénként megkötésre kerülő „Megbízási Szerződés”-ben rögzítettek az irányadók.

Budapest - Gödöllő, 2004. március 22.

Szalay István
MGE

Koppány Gábor
OMMI